

DOI: 10.46340/ephd.2023.9.4.2

Oksana LykovaORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7839-0200>*National Museum of Ukrainian Pottery, Opishne, Ukraine***FORMATION OF CERAMOLOGICAL COLLECTIONS
IN MUSEUMS OF UKRAINE (1825 – 1940)****Оксана Ликова***Національний музей-заповідник українського гончарства, Опішне, Україна***ФОРМУВАННЯ КЕРАМОЛОГІЧНИХ КОЛЕКЦІЙ
У МУЗЕЯХ УКРАЇНИ (1825 – 1940)**

Pottery has an important place in the life of Ukrainians from ancient times to the present day. Currently, many Ukrainian museums have formed departments that have accumulated earthenware, pottery tools and devices, etc. In 1986, the only specialized all-Ukrainian museum of the relevant direction was created. This is the National Museum of Ukrainian Pottery in Opishne. However, ceramological collections of Ukraine have not yet become the subject of comprehensive scientific research. The article describes the main methods of forming ceramological collections in Ukraine from the first private collections, which became the prototypes of museum collections, to the beginning of the Second World War on the territory of Ukraine. The factors of their formation have been sorted out. The foundation of the first ceramics collections in archaeological and university museums was described. Attention is focused on the creation of the first museum of ancient pottery in the Left-Bank Ukraine in a pottery workshop in Opishne in 1904. The author examines museums with the largest collection of ceramics. The history of the formation of ceramological collections in the pre-war period is described briefly, with regard to the modern National Museum of Ukrainian Decorative Folk Art (Kyiv), Chernihiv Historical Museum of V. Tarnovskiy (Chernihiv), Dnipro National History Museum of D. Yavornytsky (Dnipro), the Museum of Ethnography and Crafts (Lviv). Among the main ways of replenishing collections, the author marks the following ones: gifts, nationalization of private collections, archaeological and ethnographic expeditions, and purchases at trade shows and private parties. Attention is focused on the active export of traditional Ukrainian ceramics by the Russian government in the late 19th and early 20th centuries. It was determined that almost all collections of ceramics in the studied period were formed unsystematically, by the efforts of enthusiasts. In the end, the main stages of the formation of ceramic collections in Ukraine in the specified period are highlighted.

Keywords: ceramics, formation of the ceramological collection, the museum, Ukraine.

Постановка проблеми. Серед чималої кількості музеїв різного спрямування в Україні існує лише один спеціалізований музей, у якому всебічно представлено гончарство – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному (далі – Музей-заповідник) (1986). У музеях декоративно-ужиткового мистецтва, краєзнавчих, історичних, музеях-скансенів, якщо й побутують розділи кераміки, то там здебільшого спостерігається хаотичне накопичення глиняних виробів. Три регіональні музеї гончарного мистецтва – Коболчинський районний музей гончарства (Коболчин, Чернівеччина, 2008), Музей гончарного мистецтва імені Олексія Луцишина Вінницького обласного художнього музею (Вінниця, 2005), Музей гончарного мистецтва (Музей-садиба братів Герасименків) (Новоселівка, Вінниччина, 1988) – фрагментарно представляють гончарство певних регіонів. Співробітники вищезазначених інституцій ніколи не ставили перед собою завдання відтворення історичного розвитку гончарства як явища української культури, становлення й еволюції технології, формотворення й орнаментики гончарного ремесла. Не було поставлено також завдання презентації традиційного побуту гончарів (музеї архітектури й побуту просто неба є винятком з правила).

Перебувають керамологічні колекції в Україні і у володінні приватних осіб. До складу керамологічних колекцій входять не лише вироби з глини, а й інструменти й пристрої, які гончар використовує у своїй роботі, фото-, фоно-, відео-, аудіоматеріали, пов'язані з життям і творчістю майстрів та їх сімей тощо.

Керамологічні колекції України ще не ставали предметом комплексного наукового дослідження. Майже до кінця ХХ століття дослідники не розглядали питання, що стосувалися формування, розвитку й збереження керамологічних колекцій. Загальні відомості про історію їхнього формування та стан можна знайти в працях, присвячених етнографічній діяльності музеїв. І лише на межі ХХ–ХХІ століть почали з'являтися публікації, у яких розглядалися окремі аспекти формування колекцій і їх наповнення в окремих музейних зібраннях України (переважно, це зібрання музеїв Києва, Львова й Опішного).

Мета дослідження – окреслити історію формування й основні способи наповнення керамологічних колекцій від заснування перших зібрань до початку Другої світової війни на території України.

Виклад основного матеріалу. Формування прототипів керамологічних колекцій розпочалося ще у ХVІІІ столітті. У той час збирання пам'яток української старовини й мистецтва набуло поширення серед тодішньої козацької старшини¹, переважно з метою оздоблення помешкання. Кераміка в цих первісних збірках, зазвичай, становила лише незначний відсоток, переважали фарфорові й фаянсові вироби. Подібні зібрання здебільшого слугували для оформлення інтер'єрів будинків. Однак колекціонування цього періоду відіграло важливу роль в історії розвитку керамологічних колекцій України: воно сприяло збиранню й збереженню у певних місцях цінних предметів. Частина цих колекцій уже у ХVІІІ столітті, а переважна більшість – у ХІХ столітті, лягли в основу державних музеїв.

На думку керамолога Анатолія Гейка, першим музеєм в Україні варто вважати установу, що існувала в Миколаєві, – «Кабінет рідкісних предметів при Чорноморському гідрографічному депо в Миколаєві»². Першим археологічним музеєм в Україні став Одеський історичний археологічний музей (1825). Майже водночас з ним, 1826 року, розпочав свою діяльність Керченський музей старожитностей, основою якого стала приватна збірка археолога Павла Дюбрюкса. На території південної України проводилися перші успішні археологічні розкопки, що сприяли поповненню колекцій із віднайдених артефактів. На цю обставину в першій третині ХХ століття звертали увагу дослідники. «Музеї, організації, що фактично найбільш пристосовані для охоронної й дослідчої роботи, теж захоплюються переважно розкопками, які швидко й значно збільшують музейні колекції», – писав 1927 року Данило Щербаківський³. Здебільшого колекціонували археологічну кераміку.

Упродовж 1830-х років колекції кераміки почали формувати при університетах. 1835 року у Харкові вперше як один із обов'язкових навчально-допоміжних університетських відділів з'явився «Музей прекрасних мистецтв та старожитностей»⁴. Завдяки діяльності тамтешнього гуртка «Любителі української народності», при музеї в середині ХІХ століття було сформовано Відділ місцевої історичної старовини, де «поряд з археологічними пам'ятками зосереджувалися і культурно-побутові предмети»⁵. Це були перші прояви зацікавлення речами, якими користувалися в побуті. 1836 року в Музеї старожитностей Київського університету теж було покладено початок комплектуванню колекцій кераміки. Завідувач музею Кіндрат Лохвицький намагався акумулювати всі наявні в університеті предмети й систематизувати їх: «Він завів спеціальні книги для запису речей, в яких фіксував не тільки назви предметів, а й місце і час їх знахідки, прізвище людини, від якої вони надійшли»⁶. Це були перші кроки на шляху наукової музеєфікації предметів із фіксуванням якомога повнішої інформації про них. У перші роки свого існування музей поповнювався за рахунок численних пожертвувань і археологічних розкопок, якими керували викладачі університету.

¹ Старшина – найвища державна адміністрація в Гетьманщині ХVІІ–ХVІІІ століть. Представники генеральної старшини вирішували основні політичні, адміністративні та військові питання, проводили дипломатичні зустрічі, відали фінансами та судовими організаціями тощо, тобто були представниками місцевої влади.

² Гейко, А. (2019). *Історія української археологічної керамології (кінець ХVІІІ століття–1917)*. Опішне: Українське Народознавство, 49.

³ Щербаківський, Д. (1990). Культурні цінності в небезпеці. *Наука і культура. Україна*, 24, 286–294.

⁴ Скрипник, Г.А. (1989). *Етнографічні музеї України. Становлення і розвиток*. Київ: Наукова думка, 15.

⁵ Там само, 16.

⁶ Федорова, Лариса. (1992). Перший музей Києва. *Київська старовина*, 3, 82–85.

Колекціям кераміки при Київському й Харківському університетських музеях були притаманні фрагментарність наповнення й поверховість опрацювання. Їхнім головним завданням було упорядкування й опрацювання наявних в установах предметів, а не формування повноцінних керамологічних колекцій. Ці збірки відрізнялися від приватних колекцій і державних музейних закладів тим, що керівництво ними й наукову обробку фондів здійснювали фахівці з відповідною освітою і досвідом роботи зі старожитностями (історики, археологи).

Із середини XIX століття по всій території України окремі особи почали займатися комплектуванням як державних, так і приватних збірок, у тому числі й колекцій кераміки різного тематичного спрямування. Загалом, XIX століття – період формування української нації, загострення уваги до всього українського. За твердженням кандидата історичних наук Лариси Федорової, «становлення музеїв України відбувалося у руслі загальноєвропейського процесу національного й культурного піднесення XIX – початку XX століття, який характеризувався прискоренням формування національної свідомості суспільства, посиленням інтересу до історичного минулого і традицій свого народу, прагненням зберегти його культурні цінності»¹. Однією з причин загострення патріотичних почуттів у представників української інтелігенції стала публікація 1861 року Миколи Костомарова «Две русские народности»² (1861), у якій учений подав порівняльну характеристику росіян і українців, взявши за основу їхні звичаї й обряди, менталітет тощо. Це сприяло посиленню інтересу до українських старожитностей, зокрема до зразків народної кераміки.

Друга половина XIX століття прикметна інтенсивнішим формуванням колекцій кераміки в музеях, незважаючи на те, що українська культура цього періоду жорстко контролювалася цензурою. У цей період неабиякого поширення набув народницький рух, який привертав увагу до життя селян, у зв'язку з чим сприяв вивченню народної культури й побуту, а відповідно, і збиранню предметів традиційного побуту українців, серед яких кераміка займала одне з провідних місць. Ініціатива щодо організації музеїв з керамологічними колекціями належала громадським установам, органам міського й земського самоврядування. Зросла й мережа наукових товариств, статистичних і архівних комісій, діяльність яких була спрямована на збір широкого кола пам'яток, у тому числі й глиняних.

Власне, завдяки місцевим земствам, у періодичних виданнях 1860-х – 1890-х років почали з'являтися публікації про стан гончарства й досягнення гончарів у різних осередках України, роль гончарства в загальноекономічній ситуації регіону, що стало поштовхом для збирання виробів народного гончарства.

Місце розташування музеїв зумовлювало пріоритетність пошуку експонатів. Закономірно, що на території західноукраїнських земель, яка в означуваний період належала до Австро-Угорщини, переважали зразки виробів саме з цього регіону. Територія центральної й південної України на той час входила до складу Російської імперії, тож не випадково в музейних колекціях на цій території переважали відповідні експонати.

Одну з перших колекцій глиняних виробів на території Лівобережної України, яка збереглася до нашого часу, зібрав керамолог Іван Зарецький. Улітку 1893 року він обстежив більшість гончарних осередків Полтавської губернії, зібравши унікальну керамологічну колекцію. До її складу належить майже 130 зразків ужиткового посуду, іграшка, полив'яні мальовані й неполив'яні кахлі (14), зразки глини і матеріалів, використуваних гончарями (35), гончарні інструменти й пристрої (48). Доповнювалося зібрання кресленнями інструментів і пристроїв, фото, що ілюстрували побут гончарів й основні етапи гончарного виробництва. Восени 1893 року всю колекцію було передано до Полтавського природничо-історичного музею Полтавського губернського земства³. Ця збірка стала підґрунтям першої керамологічної колекції музею, презентуючи різні її складові.

Глиняні вироби на території, що належала до складу Австро-Угорщини, у цей період також активно збиралися. Одну з найбільших і найрозмаїтіших колекцій кераміки було сформовано в музеї Наукового товариства імені Тараса Шевченка, датою заснування якого вважають 1895 рік. Активна діяльність із комплектування й упорядкування Етнографічного відділу музею, основним джерелом якого були дари організацій і приватних осіб, розпочалася 1900 року, коли товариство придбало

¹ Федорова, Л.Д. (2010). Біля витоків національного музейництва в Україні: музей Південно-Західного відділу Імператорського російського географічного товариства. *Український історичний журнал*, 6, 66-72.

² Костомаров, Н. (1861). *Две русские народности*. *Основа*, 3, 33-80.

³ Пошивайло, Олесь. (1989). *З досвіду роботи по підтримці й розвитку гончарства Опішні в другій половині XIX-на початку XX століть*. Опішня: Музей гончарства в Опішні, 8-9.

окреме приміщення¹. У підготовленій Іваном Франком і Володимиром Гнатюком відозві «У справі збирання етнографічних матеріалів» (1979)² подано прохання до громадськості: збирати й надсилати до музею відповідні пам'ятки – зразки народної кераміки. Зокрема наголошувалося на якомога повнішій фіксації усіх відомостей про них. Ця відозва була одним із перших поштовхів до наукової музеєфікації предметів, що надходили, у тому розумінні, яке вкладається в це поняття й на початку ХХІ століття – якомога точніше й повніше атрибутувати предмет і фіксувати історію його створення й побутування. Це була перша на території Західної України спроба формувати колекції, виключно, глиняних виробів. До того ж це перший музей, метою якого було реконструювати історію українців, не лише спираючись на археологічні матеріали, а й збираючи зразки виробів ХІХ століття, у тому числі й предмети традиційного селянського побуту, зокрема кераміку.

У дореволюційний період кераміку до колекції музею не лише дарували, а й закупували, про що свідчать численні публікації дослідників.

Кінець ХІХ – початок ХХ століття – період, прикметний утвердженням ще одного способу комплектування керамологічних колекцій. Експонати тематичних виставок, приурочених до археологічних з'їздів, зазвичай, передавали до існуючих музеїв або були основою в процесі створення нових. Так, наприкінці ХІХ століття було засновано підвалини ще одного музею, який нині володіє однією з найчисленніших колекцій кераміки, – Київський міський мистецько-промисловий музей з відділами: археологічним, історичним, нумізматичним, етнографічним, художньо-промисловим, мистецьким і старого Києва. Свою роботу музей розпочав після проведення в Києві ХІ Всеросійського археологічного з'їзду (01-20.08.1899), до відкриття якого було підготовлено археологічну виставку. Саме експонати цієї виставки, вагому частину яких становила кераміка, стали підґрунтям новоствореного музею. Якщо у випадку створення музею у Львові поштовхом було бажання зберегти національну спадщину, то в Києві музей було створено на основі виставки, ініційованої для оформлення одного з археологічних з'їздів, який підтримувався державною програмою, спрямованою на утвердження власного імені. Із цього часу практика передачі більшості експонатів з виставок до музеїв стала традиційною. Так, до відкриття ХІІ Археологічного з'їзду (1902) професори Микола Сумцов, Андрій Краснов та інші організували етнографічну виставку (значний відсоток експонатів – кераміка). Після закінчення роботи з'їзду всі етнографічні колекції було передано до Етнографічного музею при Харківському університеті³. У Катеринославі до проведення ХІІІ Археологічного з'їзду (15-27.08.1905) було організовано виставку народного мистецтва. Майже всю представлену на виставці кераміку було передано до Катеринославського «Музею старожитностей». Тоді ж було збудоване й спеціальне приміщення для закладу⁴. 19 лютого 1906 року відкрилася Перша південноруська кустарна виставка, після закінчення якої майже всю кераміку було передано до Етнографічного відділу Міського музею старожитностей і мистецтв у Києві.

1904 року в Україні було засновано перший Музей старовинних гончарних виробів при Опішненській гончарній майстерні за ініціативою її керівника – кераміста Петра Вауліна⁵. Музей проіснував два роки, після чого всю збірку було продано Природничо-історичному музею Полтавського губернського земства. Майже через десять років, 1917, Полтавське губернське земство прийняло рішення про створення спеціалізованого музею гончарства: «Доручити Педагогічному бюро губернського земства спільно з кустарним відділом розробити... план і кошторис для організації місцевого музею старовинних зразків і бібліотеки при ньому»⁶. На жаль, у зв'язку з тогочасними історичними подіями, ці плани так і залишилися на папері.

Початок ХХ століття прикметний і тим, що російський уряд намагався зібрати всі кращі експонати для центральних музеїв Ленінграда й Москви. Досить часто це відбувалося за рахунок

¹ Сапеляк, О. (2000). *Етнографічні студії в Науковому товаристві імені Шевченка (1898-1939 рр.)*.

Львів: Місіонер, 90.

² Скрипник, Г.А. (1979). З історії етнографічних експозицій музеїв України. *Народна творчість та етнографія*, 4, 87-92.

³ Дяченко, М. (1958). Етнографічна збірка Харківського державного історичного музею. *Народна творчість та етнографія*, 3, 154-156.

⁴ Абросимова, С.В. (2009). *Дмитро Яворницький та його родовід*. Харків: Харківський приватний музей міської садиби, 34.

⁵ Пошивайло, О. (2003). Музейний ландшафт гончарської України. *Український керамологічний журнал*, 2-4(8-10), 5-24.

⁶ Там само.

діяльності українських дослідників. Передовсім, це стосується знахідок з археологічних розкопок. Так, у Росії з'явилися відомі мистецькі українські збірки в Ермітажі, Історичному музеї Збройній палаті й Артилерійському музеї (Санкт-Петербург), Московському історичному музеї. У цей час промисловці інтенсивно збирали й вивозили українські старожитності. Цю ініціативу активно підтримували провідні російські музеї. 1902 року постановою ради Етнографічного відділу Російського етнографічного музею започатковано систематичне поповнення колекцій експонатами з України. Івану Зарецькому доручили виявляти й фіксувати предмети матеріальної культури. Власне, він і став першим збирачем етнографічних пам'яток на території України. З вересня 1902 по квітень 1903 року керамолог ретельно обстежив близько 50 осередків Полтавської й Харківської губерній, де зібрав унікальну колекцію етнографічних експонатів, серед яких було «чимало традиційних гончарних виробів з національним орнаментом; особливе місце серед них посіли полив'яні розписні миски»¹. Уся колекція стала надбанням Російського етнографічного музею. Упродовж 1902–1910 років Іван Зарецький для цього музею зібрав майже 1500 предметів народного побуту з Полтавської й Харківської губерній, близько 25 % якої становила кераміка.

Така ситуація не могла залишити представників свідомої української інтелігенції байдужими. З-поміж тих, хто переймався питанням збирання гончарних пам'яток для українських музеїв, був член Етнографічної комісії Наукового товариства імені Тараса Шевченка Федір Вовк. Наприкінці 1903 року в одному з листів до Миколи Біляшівського про свої експедиції до Гуцульщини він писав: «Пошліть Ви карбованців з 60-70 Грушевському та попросіть його, щоб він зібрав тут таку колекцію для Вашого музею. Де хочете візьміть гроші, а це зробить, бо може років через 2-3 вже буде запізно – жиди (хрещені і нехрещені) скуповують усе по горах і продають у німецькі і американські музеї»². Тоді ж Федір Вовк писав листи й завідувачу Етнографічного відділу Російського музею імператора Олександра III в Санкт-Петербурзі Дмитрові Клеменцю, закликаючи до термінових пошуково-збиральницьких експедицій в Україні³. Та, на жаль, існуючі в Україні музеї, які майже не фінансувалися державою, були неспроможні організувати жодної експедиції до гончарних осередків. Байдужими залишалися до проблем національної культури й тогочасні вітчизняні підприємці.

У післяреволюційний період відбулася реорганізація музейної справи, відповідно до так званих «революційних» уявлень нової влади. Радянська держава оголосила музеї та їхні колекції всенародними надбаннями. Наприкінці 1910-х років державними розпорядженнями (декрети й постанови) розпочалася націоналізація найбільших приватних музеїв, було запроваджено порядок охорони музеїв і пам'яток, зокрема їх описували й передавали на державний облік, було заборонено вивозити твори мистецтва за кордон (декрет від 19 вересня 1918 року). У цей період, у зв'язку з конфіскацією поміщицьких маєтків, зокрема приватних збірок, збільшилася численність колекцій кераміки в музеях. Зважаючи на те, що поміщицькі садиби прикрашав переважно фарфор і фаянс, до музеїв надійшли нові вироби.

У цей же час колекції кераміки не лише поповнювалися, а й у процесі боротьби нищилися. Вадим Щербаківський у передмові до альбому «Орнаментация української хати» (1980) писав: «Більшовики знищили в Києві дуже великі й цінні колекції ще в 1918 р. Так, наприклад, 20 січня 1918 р. більшовик Каск розбив гарматами з панцирного поїзду дім Михайла Грушевського, в якому загинули не тільки бібліотека й колекції самого М. Грушевського, але ще незрівнянно цінніша числом предметів і особливо мистецькою вартістю музейна збірка маляра Василя Г. Кричевського. В ній нараховувалося... більш як 300 мальованих ваз і мисок – усе найславніших полтавських (опішнянських і інш.) ганчарів, між якими багато було праць Начовника, особливо його баранці і навіть керамічна грубка в формі дідка... І так скрізь в інших містах»⁴.

Кінець 1920-х – 1930-ті роки характерні утиском директорів найбільших і найвідоміших українських музеїв і дослідників українського гончарства, які паралельно займалися й формуванням керамологічних колекцій: переважну більшість фахівців було заарештовано й репресовано

¹ Скуратівський, В.Т. (1982). Українські експонати в Ленінградському музеї етнографії народів СРСР. *Народна творчість та етнографія*, 6, 78-81.

² Івашків, Г. (2003). Основні етапи формування збірки народної кераміки в Музеї етнографії та художнього промислу. *Український керамологічний журнал*, 2-4(8-10), 44-59.

³ Пошивайло, О. (2003). Музейний ландшафт гончарської України. *Український керамологічний журнал*, 2-4(8-10), 5-24.

⁴ Щербаківський, В. (1980). *Орнаментация української хати*. Рим: Богословії, 11.

або заслано в табори чи вигнання. Підставою для переслідувань було здебільшого звинувачення в «українському буржуазному націоналізмі». Зокрема, 31 серпня 1933 року з посади директора Дніпропетровського історичного музею було усунуто Дмитра Яворницького, який очолював установу 31 рік. Фактично всіх дослідників народної культури, у тому числі й гончарства (Якова Риженка, Євгенію Спаську тощо), до кінця 1930-х років було репресовано, розстріляно чи закатовано в таборах. У кращому випадку, вони змушені були змінити своє місце проживання й сферу діяльності.

Остаточна ліквідаційна хвиля пройшла наприкінці 1937 – на початку 1938 року, коли арешти супроводжувалися розстрілами. Зокрема, у вересні 1937 року було заарештовано, а в листопаді розстріляно завідувача Відділу етнографії Природничо-історичного музею Полтавського губернського земства Никанора Онацького, який самостійно розробляв оновлену експозицію музею й водночас займався поповненням фонду кераміки цього відділу.

Утім, і в цей період кераміка продовжувала надходити до музейних колекцій. У лютому 1936 року в Києві вперше було відкрито Всеукраїнську виставку народного мистецтва. З-поміж експонатів було представлено й кераміку, яка після чергової виставки потрапила до фондів музеїв. У цей же період при Державному музеї українського народного декоративного мистецтва працювала експериментальна майстерня з керамічною лабораторією, де працювали здібні гончарі того часу з різних областей (Яким і Яків Герасименки, Іван Гончар тощо). Кращі роботи, створені гончарями, поповнювали фондосховище кераміки цього музею, що автоматично привертало увагу до народної кераміки. Нині в музеї зберігається найбільша збірка глиняних творів майстерні (понад 1500)¹.

Упродовж 1930-х років збірка народної кераміки музею Наукового товариства імені Тараса Шевченка поповнилася глиняними виробами з Глинська, Потелича, Волині. Найбільша кількість кераміки до музею надійшла 1937 року – 437 предметів. Серед них – колекція глиняного посуду з відомого гончарного осередку Опішного (144), яку подарував львів'янин Іван Левинський. За визначенням керамолога Галини Івашків, Етнографічний відділ музею, в якому кераміку було виділено в окремий підрозділ, посідав чільне місце². Глиняні вироби репрезентували українську етнічну територію, хоча й нерівномірно, з помітним переважанням західного регіону.

Висновки.

Відтак можна з упевненістю стверджувати, що майже всі колекції кераміки в Україні формувалися безсистемно, в основному, зусиллями ентузіастів і випадковими надходженнями від добродійників, які переважно не мали фахової освіти, що характерно для збирачів і колекціонерів XIX–XX століть. Проте вони чітко усвідомлювали, що гончарство є частиною культурної спадщини України, а глиняні вироби мають значну історико-культурну цінність. Це стало поштовхом для збирання окремих предметів гончарного виробництва. Утім навіть провідні дослідники українського гончарства другої половини XX століття не ставили за мету комплексне формування й вивчення керамологічних колекцій як унікального явища вітчизняної й світової культури.

Щодо формування керамологічних колекцій упродовж XIX століття – 1940 року в Україні в умовно можна виділити основні періоди:

– перша половина XIX століття період формування приватних зібрань, частину яких становили керамологічні матеріали (переважно зразки фарфоро-фаянсового виробництва). У 1820-х роках колекції кераміки почали формуватися в новостворених державних музеях. У цей час увагу збирачів привертало археологічні знахідки, серед яких переважала кераміка. Незначні колекції кераміки було створено при університетських музеях, які започаткували ведення книги реєстрації виробів, намагаючись фіксувати якомога детальнішу інформацію про виявлений предмет;

1850-ті – 1917 роки. Завдяки діяльності земств, сформовано перші колекції кераміки. У процесі формування керамологічних колекцій основну увагу приділяли саме археологічним матеріалам. Формування колекцій етнографічних матеріалів почалося з початку XX століття. Цьому сприяла неабияка увага місцевих земств до проблеми подальшого розвитку гончарного промислу. Для цього періоду характерне накопичення матеріалів у фондосховищах. Основним джерелом музейних керамологічних колекцій були приватні збірки, які дарували музеям. На початку XX століття набули популярності виставки, які супроводжували археологічні з'їзди. Зазвичай, усю кераміку з цих виставок передавали до існуючих музеїв або вона була основою для створення нових;

¹ Бекетова, І. (2007). *Експериментальна майстерня. Творчий осередок: до 100-річчя Ніни Федорової*. Київ: НьюТон Продакшн, 3.

² Івашків, Г. (2003). Основні етапи формування збірки народної кераміки в Музеї етнографії та художнього промислу. *Український керамологічний журнал*, 2-4(8-10), 44-59.

1918-1940 роки. Післяреволюційний період став складним для формування керамологічних колекцій. З одного боку, зібрання поповнювалися новими виробами (переважно фарфоровими й фаянсовими) за рахунок націоналізації поміщицьких володінь, з іншого – у результаті військових подій нищилися унікальні приватні колекції народної кераміки, наприклад збірка Василя Кричевського. У цей же час було започатковано державну систему охорони пам'яток української культури, декрети якої забороняли вивозити особливо цінні предмети за межі країни, утім, це не стосувалося переміщення в межах Радянського Союзу, до складу якого з 1923 року належала й Україна. У цей же період проводилися всеукраїнські виставки народного мистецтва, де експонувалася кераміка з провідних осередків гончарства. Переважна більшість цих виробів потрапляла до музейних зібрань. Найбільших втрат керамологічні колекції зазнали в період Другої світової війни, коли їх було знищено в результаті бойових дій (бомбардувань, пожеж) або вивезено за межі держави. Лише незначний їх відсоток після війни було повернуто з Німеччини і навіть після повернення не всі вони потрапили до українських музеїв (лише за умови, якщо перерозподіл відбувався в Києві), частина їх залишилася в Москві.

References:

1. Abrosymova, S.V. (2009). *Dmytro Yavornytskyi ta yoho rodovid*. [Dmytro Yavornytskyi and His Pedigree]. Kharkiv: Kharkiv Private Museum of the City Estate. [in Ukrainian].
2. Beketova, I. (2007). *Eksperymentalna maisternia. Tvorchyi oseredok: do 100-richchia Niny Fedorovoi*. [Experimental Workshop. CREATIVE Center: to the 100th Anniversary of Nina Fedorova]. Kyiv: LLC *NewTon Production*. [in Ukrainian].
3. Heiko, A. (2019). *Istoriia ukrainskoi arkhеolohichnoi keramolohii (kinets XVIII stolittia – 1917)*. [History of Ukrainian Archaeological Ceramology (the Late 18th Century – 1917)]. Opishne: Ukrainian Ethnology. [in Ukrainian].
4. Diachenko, M. (1958). Etnohrafichna zbirka Kharkivskoho derzhavnoho istorychnoho muzeiu. [Ethnographic Collection of the Kharkiv State Historical Museum]. *Folk Creativity and Ethnography*, 3, 154-156. [in Ukrainian].
5. Ivashkiv, H. (2003). Osnovni etapy formuvannya zbirky narodnoi keramiky v Muzei etnografii ta khudozhnoho promyslu. [The Main Stages of the Formation of the Collection of Folk Ceramics in the Museum of Ethnography and Art Craft]. *Ukrainian Ceramological Journal*, 2-4, 44-59. [in Ukrainian].
6. Kostomarov, N. (1861). Dve russkye narodnosti. [Two Russian Nationalities]. *Basis*, 3, 33-80. [in Russian].
7. Poshyvailo, O. (1989). *Z dosvidu roboty po pidtrymsi y rozvytku honcharstva Opishni v druhii polovyni XIX – na pochatku XX stolit*. [From the Experience of Working on the Support and Development of Opishne Pottery in the Late 19th and Early 20th Centuries]. Opishne: Museum of Pottery in Opishne. [in Ukrainian].
8. Poshyvailo, O. (2003). Muzeinyi landshaft honcharskoi Ukrainy. [Museum Landscape of POTTERY Ukraine]. *Ukrainian ceramological magazine*, 2-4, 5-24. [in Ukrainian].
9. Sapeliak, O. (2000). *Etnohrafichni studii v Naukovomu tovarystvi imeni Shevchenka (1898-1939 rr.)*. [Ethnographic Studies at the Shevchenko Scientific Society (1898-1939)]. Lviv: Missionary. [in Ukrainian].
10. Skrypnyk, H.A. (1989). *Etnohrafichni muzei Ukrainy. Stanovlennia i rozvytok*. [Ethnographic Museums of Ukraine. Formation and Development]. Kyiv: Scientific opinion. [in Ukrainian].
11. Skrypnyk, H.A. (1979). Z istorii etnohrafichnykh ekspozytsii muzeiv Ukrainy. [From the History of Ethnographic Expositions of Museums of Ukraine]. *Folk Creativity and Ethnography*, 4, 87-92. [in Ukrainian].
12. Skurativskiy, V.T. (1982). Ukrainski eksponaty v Leninhradskom muzei etnografii narodiv SRSR. [Ukrainian Exhibits in the Leningrad Museum of Ethnography of the Peoples of the USSR]. *Folk Creativity and Ethnography*, 6, 78-81. [in Ukrainian].
13. Fedorova, L.D. (2010). Bilia vytykiv natsionalnoho muzeinytstva v Ukraini: muzei Pivdenno-Zakhidnoho viddilu Imperatorskoho rosiiskoho heohrafichnoho tovarystva. [Near the Origins of National Museology in Ukraine: the Museum of the South-Western Department of the Imperial Russian Geographical Society]. *Ukrainian Historical Magazine*, 6, 66-72. [in Ukrainian].
14. Fedorova, L. (1992). Pershyi muzei Kyieva [The First Museum of Kyiv]. *Kyiv Antiquity*, 3, 82-85. [in Ukrainian].
15. Shcherbakivskiy, V. (1980). *Ornamentatsiia ukrainskoi khaty* [Decoration of a Ukrainian Peasant House]. Rome: edition of *THEOLOGY*. [in Ukrainian].
16. Shcherbakivskiy, D. (1990). Kulturni tsinnosti v nebezpeti [Cultural Values Are in Danger]. *Science and Culture. Ukraine: Yearbook of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR*, 286-294. [in Ukrainian].